

PROVET I FILOSOFI 16.9.2013 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Bedömningen av svaren i provet i filosofi beaktar sex olika aspekter: kunskap, förståelse, tillämpning, analys, syntes och bedömningsförmåga. Dessa aspekter är relaterade till varandra och delvis hierarkiskt ordnade.

Svaren i provet i filosofi kan bedömas enligt den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Då delas svaren in i fem olika kategorier.

Det svagaste svaret ligger på en prestrukturell nivå eller frågan har missförstått. På denna nivå finns det tre typer av svar:

- examinandens svar har inte med saken att göra
- svaret upprepar endast det som sagts i frågan
- examinanden presenterar en lösryckt synpunkt.

I ett unistrukturerat svar finns en klart relevant synpunkt. Stoffet i svaret är dock i övrigt slumpartat och svaret saknar en disponerad struktur.

Den tredje nivån har en mera disponerad struktur. Svaret innehåller flera relevanta synpunkter, men de sammanfogas på ett katalogartat sätt.

I ett avvägt svar har relevanta synpunkter relaterats till varandra på ett konsekvent och förnuftigt sätt. Svaret utgör en koherent helhet, som förklarar frågans problemställning.

I en utvecklad disposition presenteras det relevanta materialet på ett avvägt sätt. Begreppen och motiveringarna utgör en konsekvent helhet, som besvarar uppgiftens frågor och diskuterar alternativa infallsvinklar. Då framkommer kunskap, förståelse, tillämpning, analys, syntes och bedömningsförmåga.

Uppgift 1

a)

Utilitarismen är en konsekvensetik enligt vilken en moraliskt riktig handling strävar efter största möjliga nytta för största möjliga antal människor (J. S. Mill). Människan ska handla så att hon maximerar det goda hennes handlingar leder till. Man kan också fråga om det goda bör maximeras eller om det räcker att uppnå någon form av balans mellan förväntningar och möjligheter. Problemet är att avgöra vad som avses med välbefinnande. Det kan innebära njutning (pleasure), antal valmöjligheter eller något kvalitativt gott (problematiken lyckligt svin eller olycklig Sokrates). (2 p.)

b)

Det finns regel- och handlingsutilitarism, som båda bör förklaras separat. Ett gott svar innehåller också en kritik av handlingsutilitarismen. I ett gott svar behandlar examinandena inte Kants kategoriska imperativ. Normativitet betyder att styra eller befälla handlingar. Utilitarismen är normativ eftersom den befäller att handla på ett visst sätt. Människan kan anses vara en aktiv och social varelse som reder sig bäst i världen genom att följa utilitaristiska regler. Därför är utilitarismen berättigad och etiskt korrekt. Denna ståndpunkt kan och får naturligtvis kritiseras. (4 p.)

Uppgift 2

Om den empiriska kunskapen är felaktig, styrs handlingar felaktigt och resultaten är bristfälliga. Till exempel: om jag tror att vatten inte utvidgas när det fryser, lämnar jag vattenkärnen utomhus när det fryser till och de spricker. Handlingar kan vara optimala bara om de grundar sig på korrekt kunskap. Etiken behandlar det som är rätt och handlingar som leder till rätta resultat. Därför är det uppenbart att det krävs korrekt kunskap. Om en person anklagas för ett brott måste anklagelsen grunda sig på giltig information, annars saknar anklagelsen grund och de åtgärder den leder till är snedvridna och felaktiga. Det är speciellt farligt om moraliska förhandsantaganden styr vårt kunskapsförvärv. En viss folkgrupp kan till exempel konstateras skyldig eftersom dess medlemmar anses vara oärliga. Då tror vi oss ha kunskap om deras handlingar eftersom vi klandrar dem oberoende av deras handlingar.

Uppgift 3

Epistemologin studerar kunskap och föreställningar samt deras logik. Den klassiska definitionen av kunskap är epistemologisk till den del den hänvisar till föreställningar. Föreställningar är kognitiva sinnestillstånd som bejakar att påståendet är sant. En föreställning behöver inte vara välgrundad för att vara en föreställning.

Metafysiken studerar hurdan verkligheten är och vad som tillhör verkligheten. Definitionen är metafysisk eftersom sanning här är ett metafysiskt begrepp. Enligt korrespondensteorin betyder sanning att en sats motsvarar verkligheten. En sats är en språklig entitet. Verkligheten är ett metafysiskt begrepp. Därför tillhör sanningsbegreppet metafysiken.

Vi kan anta att jag vet att katten sitter på mattan. Om jag vet att katten sitter på mattan föreställer jag mig att det är så (epistemisk uppfattning) och om det verkligen är så att katten sitter på mattan (en metafysisk fråga) så är min föreställning sann, det vill säga kunskap.

Uppgift 4

Påståendet förutsätter ursprungligen att en omöjlig handling är en logisk kontradiktion. Jag vill lyfta ett ting som inte går att lyfta. Detta är omöjligt och därför kan det inte vara min plikt. Påståendet kan också tolkas så att omöjligheten avser praktisk omöjlighet. Jag vill lyfta ett ting som är för tungt för mig. Därför kan det inte vara min plikt att lyfta det. När man fortsätter utvidga begreppet omöjlighet stöter man på problem. Om jag inte kan lyfta ett ting utan hjälp så kan det ändå vara min plikt, eftersom jag kan skaffa hjälp. Om jag inte kan motstå en frestelse så kan det då inte vara min plikt? Visst kan det. Principen förutsätter att det omöjliga verkligen är omöjligt och en logisk kontradiktion är det enda sant omöjliga.

Uppgift 5

a)

Inom den moderna vetenskapen är kausallagarna inte nödvändigheter. De är statistiska regelbundenheter. Därför begränsar de inte viljans frihet. Kausallag L kan beskriva hur A beter sig i situation X, men en beskrivning begränsar inte människans vilja. Detta är en så kallad kompatibilistisk ståndpunkt.

b)

Människans vilja kan inte vara fri om A alltid och av nödvändighet vet vad B kommer att göra härnäst. Då kan A inte missta sig angående B. Om åter A i allmänhet eller till och med systematiskt kan förutspå B:s handlingar så kan B:s vilja trots detta vara fri (jfr a). Allvetande är ett mångtydigt begrepp. Frihet förutsätter slumpmässighet och oförutsägbarhet.

c)

Traditionellt har man tänkt att människan är fri bara då de objekt hon väljer mellan är likvärdiga, det vill säga $X = Y$. Då kan hon välja vad hon råkar vilja ha. Härav följer att om X är bättre än Y så väljer hon X. Men det är överdrivet att säga att hon absolut väljer X. Det är bara så att X alltid systematiskt väljs. Kanske en människa kan lämna valet ogjort även när $X > Y$? Om $Z > X > Y$ så är X inte nödvändigtvis lockande. Situationen kan också innehålla en kontradiktion: $X > Y > X$. Hur väljer man då?

Uppgift 6

Wittgenstein avser ett språkspel där vissa drag betyder visshet. Visshet är inget annat än ett drag i ett spel. Påståendet att jorden har existerat före mig är inte ett drag i språkspelet eftersom sådana saklägen redan på förhand antas vara sanna och utgör en grund för andra sanningar. Wittgenstein hänvisar också till inläringen av ett språkspel som en världsbild.

Visshet betyder inte att man inte kan ha fel – i motsats till vad man tidigare ville tänka sig. Med visshet menar Wittgenstein en position i språkspelet som det inte är meningsfullt att betvivla. När jag säger att jorden har funnits innan jag föddes säger jag något som är så visst att det inte behöver nämnas. Visshet är med andra ord en position i språkspelet som man inte behöver nämna eller begrunda. På dess grund kan man bygga mera meningsfull och osäker kunskap. Om berget är högre än huset måste man fråga hur mycket högre det är. Det nämnda komiska elementet uppstår eftersom världens födelsedag och min födelsedag inte hör till samma fråga-svar-spel.

Uppgift 7

Moralismen är en ogrundad etik där talarens icke-argumenterade påståenden får en dogmatisk ton. Allt det jag klandrar är fel eftersom jag klandrar det. En moralist anser också sina egna värden och ställningstaganden mycket viktiga och är beredd att handla i opposition mot andra. Moralismen är en rigoristisk hållning och hänger ofta ihop med fördomsfullhet och trångsynthet. Moralismen är egentligen ett attitydproblem och kopplad till en strävan att styra andra människor.

Samhällen grundar sig ofta på elitens moralism (exempel), men ett bra samhälle uppstår inte på det sättet. Ett demokratiskt samhälle garanterar att alla människors förnuftiga moraliska hållningar beaktas likvärdigt och försöker jämka ihop dem. Detta kan vara svårt. Moralismen går per definition inte att jämka ihop med andra hållningar.

I ett gott svar är det viktigt att examinandena hittar på och framför bra exempel och fallbeskrivningar. Speciellt bör examinandena beskriva moralism; ett exempel kan vara inställningen till alkohol och sexualitet på den finländska landsbygden förr i tiden. Termerna sedeslös och otuktig är ofta moralistiska.

Uppgift 8

Dåliga sidor: folket avsäger sig demokratin demokratiskt (exempel); det är svårt för demokratin att skydda sig från tyranni; demokratin framhäver dåliga idéer eftersom de fritt får framföras; pöbelns makt kan vara farlig om medborgarna inte är upplysta och kritiska; demokratin fungerar inte; manipulation och propaganda inverkar på beslutsfattandet och eliterna kan styra för mycket. Skendemokrati är farlig, liksom också ett demokratiunderskott. Demokratiska val- och röstningsmetoder är alltid problematiska och ibland direkt dåliga. Det är svårt att fastställa en optimal nedre åldersgräns (18 år) för rösträtten. Religioner och traditionella samhällen har kritiserat demokratin häftigt. Demokratin har hårda medtävlare i dag. Eliterna hotar demokratin. Demokratin rotar sig inte i alla länder och den är svår att sprida.

Goda sidor: i jämlikhetens namn måste alla trots allt höras, det finns ingen annan metod. Ett bra samhälle är fritt, rikt på valmöjligheter och andra möjligheter och ekonomiskt välmående. Demokrati är det bästa sättet att nå detta mål, åtminstone om man strävar efter en hållbar utveckling. Demokrati är inte bara en tillfällig metod utan den enda möjligheten – trots sina brister. Människans blomstring är demokratin enda mål. Demokrati är frihetens och toleransens lära.

Det är till fördel att presentera olika tolkningar av vad demokrati är och att inse att benämningen demokrati också har använts för att dölja odemokratiskt maktutövande.

Uppgift +9

Frågan kan besvaras praktiskt, maktpolitiskt, etiskt och religiöst. Ett gott svar omfattar alla dessa synvinklar.

Praktiskt: Moritsunas risker var så stora att alla alternativa metoder var dåliga. Det var alltså berättigat att döda i det här sammanhanget.

En maktpolitisk synvinkel: Moritsuna var en härskares och fiskarens bara en dräng vars liv inte hade något värde. Det var inte berättigat att döda, men inte heller speciellt klandervärdt ur den tidens perspektiv. Denna hållning kan relateras till ett nutida perspektiv, men inte alltför moralistiskt.

En etisk hållning: handlingen var etiskt fel och om det etiska perspektivet alltid är primärt så måste handlingen fördömas. Men är etiken trots allt relativ och knuten till sin tid?

Religionens synvinkel: enligt budismen förtjänar alla sitt öde enligt karmans lag. Fiskaren dödar hela tiden fiskar och är därmed syndig. Man hänvisar också till moderns onda handlingar. Det sägs inte vad de är, men något måste det vara eftersom hon drabbas av en sådan vånda. Moritsuna är inte orolig över sin egen karma, men den kommer ännu att förfölja honom i nästa liv. Händelsen är religiöst mångtydig.

Uppgift +10

Bilderna: Hume / Kant / Marx / Schlick / Carnap. I ett gott svar kan examinandena ta upp också andra filosofer än de som nämns i uppgiften.

Metafysiken har ofta varit ett avskytt och föraktat filosofiskt område eftersom det är så svårt att ge den goda motiveringar och dess resultat ofta är underliga. Spinoza och Leibniz var stora metafysiker. Kant strävade efter att åsidosätta metafysiska spekulationer och sade att han hade vaknat upp ur en dogmatisk slummer. Metafysiken är dogmatisk då den grundar sig på ovillkorliga och oföränderliga läror. Enligt positivisterna är metafysiken bara en räckta oriktiga slutsatser baserade på en felaktig användning av språket. Om jag säger "jag är arg" så kan man inte därav dra slutsatsen att det existerar en varelse som heter "jag". Språket missleder. Marxisterna avskydde en mekanisk och naiv materialism och ersatte den med en dynamisk dialektisk materialism. Det är lätt att kritisera dualistiska läror eftersom de upprätthåller en strikt distinktion mellan det andliga och materiella.

Till exempel Wittgenstein var i sin ungdom metafysiker och sedan anti-metafysiker. Först var hans värld en samling fakta, men senare bara en återspeglning av språket som följer ett språkspel.

I dag står metafysiken högt i kurs igen och många betydande filosofer arbetar inom dess område. Man diskuterar varande, viljans frihet, världens beståndsdelar, personens och jagets natur, talens karaktär och existensen av möjliga världar. Metafysikerna har tagit lärdom av kritiken och arbetar på en säker grund.